

ромби, антропоморфні постаті-кущики, «рожинки», чотирираменна квітка-хрест.

Домоткане полотно, заплоч. Ткання. 353 x 46.

Посилання

1. Фондові книг інвентарної групи «Тканини» (№ 1 – 18).

Годлина Л.А., Заика Н.Л. Полотенца-божники Сиверщини из коллекции НИЭЗ «Переяслав»

В статтю проаналізовано зібрання народних полотенець-божників Сиверщини і представлено каталог колекції.

Ключевые слова: *полотенца-божники, композиция, орнамент, каталог.*

Hodlina L.O., Zaika N.L. Towel-bozhnyks of Siverian land with collection NIEZ «Pereyaslav»

The article analyzes a collection of folk towel-bozhnyks of Sivershchyna and filed catalog collection.

Key words: *towel-bozhnyks, composition, pattern, directory. 04.04.2011 р.*

УДК 069.014 (477.75)

І.Ф. Стельмах

ГРОМАДСЬКІ МУЗЕЇ З ПОЗИЦІЙ МУЗЕЄЗНАВСТВА (НА МАТЕРІАЛАХ МУЗЕЇВ АР КРИМ)

Музеї на громадських засадах – один із найбільш цікавих та маловивчених напрямків музеєзнавства, який має досить тривалу історію розвитку як соціальний феномен. Їх колекції складають водночас і значну частину Музейного фонду України, і є потенціалом його подальшого поповнення.

Ключові слова: *музеї на громадських засадах, музеєзнавство, соціальний феномен, фондові колекції.*

Діяльність музеїв на громадських засадах або музеїв не юридичних осіб, що створюються і діють у складі підприємств, установ, організацій та навчальних закладів, – один із найбільш цікавих та маловивчених напрямків музеєзнавства. Термін «музей» походить з грецької мови. Нині його зміст та тлумачення значно змінилися та розширилися. Закон України «Про музеї та музейну справу» [1, 191] (із змінами, внесеними згідно із Законом N 1709-VI (1709-17) від 05 листопада 2009 р.) [2, 45], який поширюється на всі види музеїв та заповідників, визначає музей як науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою.

Згідно із законом музеї можуть засновуватися на будь-яких формах власності, тобто бути створеними відповідними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, юридичними

та фізичними особами. У законодавстві чітко визначено категорію музеїв не юридичних осіб, що створюються і діють у складі підприємств, установ, організацій та навчальних закладів. Ці ж музеї у своїй діяльності керуються «Типовим положенням про музей, який працює на громадських засадах в УРСР» від 16 листопада 1990 р., та «Інструкцією по обліку та збереженню музейних фондів у музеях, що працюють на громадських засадах» від 25 березня 1988 р. (інших нормативно-правових актів, регулюючих діяльність громадських музеїв у сучасних умовах, не прийнято). Згідно з Положенням громадський (самодіяльний) музей визначається, як культурно-освітній заклад, що створюється з ініціативи і при безпосередній участі трудових колективів або окремих осіб.

Діяльність музеїв вивчає музейна справа – спеціальний вид культурно-освітньої та суспільної діяльності, що включає комплектування, зберігання, охорону та використання музеями культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини України, в тому числі їх консервацію, реставрацію, музеєфікацію, наукове вивчення, експонування та популяризацію. Музеєзнавство, як вид наукової діяльності, в значній ступені базується на музейній справі та може бути включене до її складу.

Одне з перших і найбільш повних визначень музеєзнавства було дано в 1938 р. і розглядалося як галузь знання, що виникла наприкінці XIX ст. і охоплювала коло теоретичних і практичних питань, пов'язаних з життям та діяльністю музеїв, як-то: колекціонування та науковий опис пам'ятників культури чи предметів природи, розробка методів експозиції, способи зберігання та обліку музейного матеріалу і його популяризації [3, 14]. Наприкінці XX ст. його було визначено науковцями як нову наукову дисципліну у стадії формування, що вивчає специфічне музейне ставлення людства до дійсності і породжений цим ставленням феномен музею [4, 9]. Сьогодні музеєзнавство розглядається як суспільна наука, що вивчає процес збереження соціальної інформації за допомогою музейних предметів, музейну справу, музей як суспільний інститут, або наукова дисципліна, що вивчає історію та закономірності розвитку музеїв, їхні суспільні функції, питання теорії і методики музейної справи, а також методики побудови музейних експозицій [5, 13]. Зважаючи на відмінності підходів до визначення музеєзнавства, чітко сформулювати його статус досить складно. Прикладне музеєзнавство цілком може претендувати на статус самостійної дисципліни, коло завдань якої не вирішується іншими науками. У той же час музеєзнавчі навички необхідні фахівцям гуманітарних та природничих дисциплін.

Музеєзнавство кінця XIX ст. на стадії становлення, яка об'єднувала у собі накопичення фактичного матеріалу для майбутньої самостійної

науки, не виділяло із загальної кількості музеїв, що створювались і діяли у складі установ, організацій та навчальних закладів. Хоча саме цей період характеризувався інтенсифікацією розвитку музейної справи в Україні. Треба зауважити, що створення та діяльність багатьох музеїв цього часу були тісно пов'язані із суспільною ініціативою, діяльністю наукових і художніх товариств. Музеї створювались при вчених архівних комісіях, статистичних комітетах, університетах і школах. Було відкрито чимало установ в Криму: Феодосійський та Керченський музеї старожитностей, музей при Ялтинському відділенні Кримського гірського клубу, музеї у Сімферополі та Бахчисараї при Таврійській вченій архівній комісії.

Проблеми формування та розвитку категорії громадських музеїв активно обговорювалися в другій половині ХХ ст. Їх виникнення та діяльність стали головним змістом краєзнавчого руху в післявоєнний період. Активно створювалися музеї при органах місцевого самоврядування, у школах, на підприємствах. Черговій хвилі росту мережі музеїв на громадських засадах у 60-ті роки сприяла Постанова ЦК КПРС 1964 р. «Про підвищення ролі музеїв у комуністичному вихованні трудящих». 1960 року в Україні у Львові уперше було проведено семінар працівників сільських «самодіяльних музеїв» і музейних кімнат, робота зі створення яких набула масового характеру [6, 65]. Міністерством культури СРСР було затверджено перше «Типове положення про народний музей» як культурно-освітню установу, створену з ініціативи й при особистій участі трудящих на громадських засадах [7, 142]. Новим «Типовим положенням про музей, що працює на громадських засадах», ухваленим Міністерством культури СРСР в 1978 р., було уведено та розкрито як новий науковий термін поняття «громадський музей». У цей час видавалися довідники та посібники з окремих розділів музеєзнавства, найчастіше різноманітні методичні розробки. Виходили російськомовні словники музейних термінів: «Короткий словник музейних термінів» (М., 1974); «Музейні терміни: термінологічні проблеми музеєзнавства» (М., 1986). Музейна громадськість висловлювалася за підтримку громадських музеїв, за необхідність розвитку методичної допомоги, активізацію підготовки музейних активістів з усіх напрямків музейної діяльності.

На сьогоднішній день, незважаючи на активний розвиток і становлення музеєзнавства як наукової дисципліни, музеям не юридичним особам, що створюються і діють у складі підприємств, установ, організацій та навчальних закладів, не приділяється належної уваги.

Прихильники культурологічного підходу в музеєзнавстві визначають музеї як частину напрямку культури з вивчення і збереження всесвітньої

спадщини, де на перше місце виходять функції з комплектування фондів та збереження цінностей. Музеї, що створюються і діють у складі підприємств, установ, організацій та навчальних закладів, в рамках культурологічного підходу слід розглядати як етап первинного накопичення колекції пам'яток, раритетів, які сприяють вивченню життєдіяльності суспільства, що передуює створенню музею.

Згідно з діючим Типовим положенням про музей, який працює на громадських засадах в УРСР від 16 листопада 1990 р., наявність зібраних і взятих на облік згідно з діючими інструкціями музейних колекцій, експонатів, найбільш цінні з яких обліковані в державному музеї, є обов'язковою умовою для створення громадського музею. Пам'ятки історії та культури, які знаходяться у підпорядкуванні громадського музею, але підлягають на основі «Положення про музейний фонд» включенню до музейного фонду України, обліковуються не тільки в інвентарній книзі цього музею, але й ставляться на дублюючий облік в районному, міському, обласному, республіканському музеї відповідного профілю. У разі припинення діяльності громадського музею пам'ятки історії та культури, що входять до складу музейного фонду, передаються в розпорядження того державного музею, де вони знаходяться на обліку. Також можуть бути вилучені з громадського музею в порядку, визначеному законодавством, пам'ятки історії та культури, яким загрожує знищення або псування. У разі ліквідації підприємства, установи та організації, у складі яких діють музеї, а також у разі ліквідації самих музеїв, їх зібрання та колекції, окремі предмети музейного значення, придбані за кошти державного та місцевих бюджетів, передаються до відповідних профільних музеїв [8, 2].

Відповідно до Інструкції з обліку і зберігання музейних фондів у музеях, що працюють на громадських засадах від 25.03.1988, фонди всіх музеїв складаються з основного та науково-допоміжного фонду. Основний фонд музейних предметів громадського музею входить до складу музейного фонду України і є найбільш цінною частиною колекції [9, 5].

До основного фонду в музеях історичного та краєзнавчого профілю відносяться археологічні матеріали, етнографічні предмети, предмети побуту та одягу, музичні інструменти, твори образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва (живопис, скульптура, графіка, в т.ч. плакат та ін.), що мають документальне, меморіальне або художнє значення, книги, рукописні і друквані документи, фотоматеріали. Значний інтерес для дослідників і відвідувачів мають колекції, зібрані в історичних та краєзнавчих музеях Криму – археологічні знахідки з Перекопського валу, посуд з фарфору та скла

XVIII ст., матеріали громадянської війни. Особисті речі солдат та офіцерів зберігаються в краєзнавчому музеї м. Армянськ. Античні амфори, середньовічні прилади, кримськотатарський мідний посуд, одяг другої половини XIX ст., личаки та постели розміщені в експозиції Історико-краєзнавчого музею Нижньогірського району. Пам'ятки кам'яного віку, посуд та знаряддя праці епох енеоліту-бронзи зібрано в історичному музеї с. Славне Роздольненського району. Більше 13 тис. музейних предметів, пов'язаних з історією міста, зібрано в Красноперекопському краєзнавчому музеї.

У музеях (відділах) природно-історичного профілю до основного фонду відносяться зразки природи, оброблені і законсервовані для тривалого зберігання, унікальні об'єкти живої та неживої природи, наприклад, рідкісні види тварин і рослин, метеорити, кристали незвичайної форми тощо; біогрупи і ландшафтні діорами, які з науковою точністю відтворюють природне середовище вивчених музеєм природних ділянок і створені на справжніх науково оброблених матеріалах. Близько 2 тис. експонатів, зібраних у різних кутках Світового океану, налічується в Музеї морської фауни і флори, створеному при Південному науково-дослідному інституті рибного господарства та океанографії в м. Керч. Особливий інтерес репрезентують 8 озвучених на високому мистецькому рівні діорам («Арктика», «Антарктика», «Командори», «Пінгвіни», «Африка», «Тропічний острів», «Морське дно», «Кримський природний заповідник») зоологічного музею Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського у м. Сімферополь. Усього у музеї зібрано понад 3700 експонатів, серед яких тихоокеанський морж, арктичні і антарктичні тюлені, морські котики, командорські, південні морські леви, калан, ладозька, каспійська і байкальська нерпи, леви, леопард, зебра, макака, дикобраз. Широко представлено мешканців кримського лісу: благородного оленя, козулю, борсука тощо. Багата колекція морських і прісноводних, кораловий риф, фрагмент черепа чотирирогої антилопи, зуби мамонта й мастодонта є гордістю Міжшкільного краєзнавчого музею ім. Є.Н. Овена, створеного в м. Севастополь.

У музеях літературного, театального, музичного профілів до основного фонду відносяться твори художньої літератури, драматургії та публіцистики, документи, що характеризують діяльність творчих колективів, життя й творчість письменників, акторів, режисерів, композиторів, музикантів; твори образотворчого мистецтва, фотографії, що характеризують діяльність творчих колективів, особистість діячів літератури, театального та музичного мистецтва; ескізи та макети декорацій, ескізи театральних костюмів; музичні інструменти,

театральні костюми та інші. Музей історії Кримського академічного драматичного театру ім. М. Горького та Музей історії Севастопольського академічного драматичного театру ім. А. В. Луначарського за допомогою унікальних документів, фотографій, ескізів та макетів декорацій відтворюють найцікавіші сторінки діяльності творчих колективів, історію театального життя півострова.

У музеях художнього профілю до основного фонду відносяться твори всіх видів образотворчого, декоративно-прикладного та монументального (живопис і графіка, скульптура та фрагменти архітектури, кераміка і скло, вироби з металу, дерева, кістки, каменю, меблі) мистецтва. Надзвичайно самобутні колекції зібрано в Музейному комплексі при ДХШ «Дитяча художня галерея і музей В.І. Мухіної» у м. Феодосії.

Таким чином, вочевидь, що в громадських музеях зібрано і зберігається значна частина Музейного фонду України, тобто сукупність окремих музейних предметів, колекцій, зібрань, які постійно зберігаються на території України незалежно від походження та форм власності. А колекції музеїв, які треба постійно вивчати та досліджувати, являють собою унікальний резервний потенціал поповнення Музейного фонду України. Сьогодні в Криму діє понад 300 музеїв на громадських засадах, в яких зібрано та зберігається понад 300 тис. музейних предметів, більше 120 тис. з яких віднесено до основного фонду.

Підтвердженням колекційного та експозиційного потенціалу мережі громадських музеїв служить перехід низки громадських установ у категорію державних. Це Сакський краєзнавчий музей, відомий зараз як «Музей історії грязелікування м. Саки», історичний музей Чорноморського району, який нині діє в складі «Історико-археологічного заповідника «Калос Лімен», музей історії Ленінського району – наразі «Історико-археологічний музей Ленінського району».

Прихильники інституційного підходу в музеєзнавстві розглядають музеєзнавство як науку, предметом якої є музей як соціальний інститут. При такому тлумаченні акцент робиться на вивченні суспільних функцій музею як зберігача та транслятора соціально важливої інформації. Вивчення громадських музеїв передбачає розгляд його як соціального феномену.

На нашу думку, саме музей на громадських засадах треба сприймати у першу чергу не як колекцію, а як інституцію. Тобто це категорія закладів, яка ґрунтується не стільки на предметах, скільки на ідеях, які має донести до відвідувача. Слід зауважити, що громадські установи створюються відповідно до планів та інтересів своїх засновників. Саме вони здійснюють управління музеєм, складають ініціативну групу, спрямовану на розвиток закладу,

організують групи відвідувачів, відіграють роль спонсорів та роботодавців для персоналу. Окрім того, громадські музеї – це переважно невеликі заклади з особливим колекціями, які мусять шукати підтримку своєї діяльності у найближчого оточення, оскільки саме з нього надходить більшість відвідувачів. Протягом 2010 р. громадські музеї Криму відвідало понад 480 тис. чоловік, більшість яких є мешканцями міст та сіл, де працюють такі музеї. Як соціальний феномен громадські музеї мають досить тривалу історію розвитку, але теоретичне осмислення, початок формування уявлень про їх діяльність як специфічну сферу людської культури – явище останнього часу.

Посилання

1. Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 25. – С. 191.
2. Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 5. – С. 45.
3. Томилов Н.А. О музееведении и некоторых его дефинициях // Проблемы музееведения и народная культура. – Новосибирск: Наука, 1999. – С. 7-24.
4. Музееведение: Музеи исторического профиля / Под ред. проф. К.Г. Левыкина и В. Хербста. – М.: Высшая школа, 1988. – 431 с.
5. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Музеезнавство: навч. посіб / М.Й. Рутинський, О.В. Стецюк. – К.: Знання, 2008. – 428 с.
6. Слупський І. Як створювались музейні кімнати / І. Слупський // З досвіду роботи музеїв УРСР: зб. ст. / наук.-метод. відд. музеезнавства Львівського держ. історичного музею. – К., 1961. – Вип. 2. – С. 64-68.
7. Хроніка: семінар працівників самодіяльних музеїв // З досвіду роботи музеїв УРСР: зб. ст. / наук.-метод. відд. музеезнавства Львівського держ. історичного музею. – К., 1961. – Вип. 2. – С. 142.
8. Про музей, який працює на громадських засадах: типове положення від 16.11.1990 р. / Міністерство культури Української РСР – Київ, 1990. – 6 с.
9. Інструкція по учету и хранению музейных фондов в музеях, работающих на общественных началах // Прил. к приказу Министерства культуры СССР от 25.03.88 № 134. – М., 1988. – 64 с.

Стельмах И.Ф. Общественные музеи с позиций музееведения (на материалах музеев Крыма)

Музеи на общественных началах представляют одно из наиболее интересных и малоизученных направлений музееведения. Это социальный феномен, имеющий достаточно продолжительную историю развития. Коллекции музеев одновременно являются и частью Музейного фонда Украины, и потенциалом для его пополнения.

Ключевые слова: музеи на общественных началах, музееведение, социальный феномен, фондовые коллекции.

Stelmakh I.F. Public museums from museology positions (in materials of museums of Crimea)

Museums on public principles represent one of the most interesting and insufficiently studied directions of museology. It is the social phenomenon having long enough history of development. Collections of museums are both part of the Museum Fund of Ukraine and supplementary opportunity for its replenishment.

Key words: museums on public principles, museology, a social phenomenon, collections.

20.03.2011 р.